DİLBİLİM VE GÖSTERGEBİLİM: FERDINAND DE SAUSSURE VE GÖSTERGEBİLİMİ ANLAMAK

Şaban KÖKTÜRK* Semra EYRİ**

ÖZET

Bu çalışmada Ferdinand de Saussure'ün dilbilim çalışmaları ve göstergebilime olan yaklaşımı incelenmektedir. Saussure'ün yarattığı bilgi kuramı ve oluşturduğu dilbilim yöntemleri sayesinde dili insan bilimleri arasında örnek bilim düzeyine yükselttiği inkâr edilemez bir gerçektir. Saussure, dilin toplumsal bir kurum olduğunu ve göstergebilimin toplum içinde var olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede Saussure'ün dilbilim ve göstergebilim üzerine düşünceleri irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *dilbilim, göstergebilim, toplumbilim, dil yetisi*

LINGUISTICS AND SEMIOTICS: UNDERSTANDING FERDINAND DE SAUSSURE AND SEMIOTICS

ABSTRACT

This paper seeks to examine general linguistics and semiotics of Ferdinand de Saussure. It is not abnegate that language is raised to an important grade between other sciences thanks to theory of knowledge and the methods of linguistics of Ferdinand de Saussure. Saussure indicates that language is a social institution and semiotics exists in social life. Within this framework we would like to discuss view of Ferdinand de Saussure about the linguistics and semiotics.

Keyword: *Linguistics, semiotic, sociology, language*

* Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü Öğretim Üyesi, skokturk@sakarya.edu.tr

** Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü Yükseklisans Öğrencisi, semra.eyri@ogr.sakarya.edu.tr

1. GİRİŞ

Ferdinand de Saussure'ün dilbilim kuramı 19. yüzyılda meydana gelmiş en önemli gelişmelerden biridir. Ferdinand de Saussure'ün *Genel Dilbilim Dersleri* adlı yapıtında dil anlayışı kökten değişime uğramıştır. Saussure bir dilbilim yöntemi oluşturmakla kalmamış aynı zamanda bir tür bilgi kuramı da yaratmıştır. Bu yöntemi ve kuramı açıklarken onun yoruma açık satırları sayesinde farklı açılardan ele alınabilmiştir. Bu çalışmada Saussure, önce sözü dil yetisinin dışında tutmuş, daha sonra dilin toplumla birlikte meydana geldiğini ve bunun için de söze ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir ve ona göre dil bir göstergeler dizgesidir. Tabi ki dil toplumla yakından ilişkilidir çünkü dili kullanan toplumdur. İki kişi konuşurken konuşanın zihninde tasavvur eden kavramları göstergenin tasarımı olarak düşünülür. Bundan sonra kavram için gösterilen, işitim imgesi için gösteren, bütünü belirtmek için gösterge sözcüğünü kullanır. Bununla birlikte Saussure, dilin bir önceki dönemden aktarılmış bir kanıt olduğunu söyler ve bu kanıtların değişmezliğini vurgular. Aynı zamanda bu kalıtlar özgür bir şekilde seçilir çünkü dizge nedensiz anlaşma ürünüdür. Zaman, dilin sürekliliğini sağlar fakat değişmezlikle çelişen bir etkisi vardır. O da göstergelerin zaman içinde değişime uğramasıdır.

2. FERDINAND DE SAUSSURE'ÜN DİLBİLİM TARİHİNE BAKIŞI

Saussure'e (1916/1998) göre "dil olguları çevresinde gelişen tek gerçek konusunun ne olduğunu anlayıncaya değin üç evre geçirmiştir".

"Önceleri *dilbilgisi* adıyla anılan çalışmalar yapıldı. Eski Yunanlıların başlattığı özellikle de Fransızların sürdürdüğü bu inceleme mantığa dayanır, doğrudan doğruya dile ilişkin bilimsel ve yarar gözetmeyen her türlü görüşten yoksundur. Yalnız doğru biçimleri, yanlış biçimlerden ayıracak kurallar koymayı amaçlar. Aynı gözlemden son derece uzak görüş açısı da ister istemez dar, kuralcı bir daldır" (Saussure, 1916/1998).

Saussure, (1916/1998) "ikinci evre olarak betikbilimin ortaya çıkmasından bahseder ve bu bilimle ilgili İskenderiye'de bir okul olduğunu da ilave eder. Fakat bu terimin özellikle Friedrich August Wolf'un 1777'de başlattığını belirtir. Betikbilimin tek konusu dil değildir. Bu dal her şeyden önce betikleri belirleyip saptamak, yorumlamak, açıklamak ister ve bu inceleme yazın tarihi, töreler, kurumlar vb. ile de uğraşmaya yönelir".

Üçüncü evre olarak da Saussure, (1916/1998) "dillerin birbirleriyle karşılaştırılabileceği anlaşılınca karşılaştırmacı betikbilim ya da *karşılaştırmalı betikbilim'*in bu şekilde doğduğunu ifade eder. Franz Bopp *Conjugationsystem der Sanskritsprache* (Sanskritçe'nin Eylem Çekim Dizgesi) adlı bir yapıtta Sanskritçe'yi Germence, Yunanca, Latince vb. dillere bağlayan ilişkileri inceleyeceğini belirtir. Özellikle *Grundzüge der griechischen Etimologie* (1879) [Yunanca'nın kökenbilim ilkeleri] adlı yapıtıyla tanınan seçkin betikbilimci Curtius karşılaştırmalı dilbilgisiyle klasik betikbilimi ilk uzlaştıranlar arasındadır. Klasik betikbilim yeni bilimin ilerlemelerini kuşkuyla izlemiş, iki dal arasında karşılıklı güvensizlik doğmuştur".

Saussure'e (1916/1998) göre "karşılaştırmaya tam hak ettiği yeri veren asıl dilbilim Roman dilleriyle Germen dilleri incelemelerinden doğdu. Diez'in öncülük ettiği Roman dilleri incelemeleri (*Grammatik der romanischen Sprachen* [Roman Dillerinin Dilbilgisi] adlı yapıt 1836-1838 tarihlerinde yayınlanmıştır) dilbilimi gerçek konusuna büyük ölçüde yaklaştırdı. Çünkü Roman dilleriyle uğraşan bilginler, Hint-Avrupacılar'ın yoksun bulunduğu çok elverişli koşullar içindeydi: Roman dillerinin ilk biçimi olan Latince biliniyordu ve çok sayıda belge Latince'den türeme dillerin, gelişimini, ayrıntılarıyla izleme olanağını sunuyordu. Bu koşullar, varsayım alanının sınırlarını daraltıyor, bu alandaki araştırmalara son derece somut bir görünüm kazandırıyordu. Germenceciler de benzer bir durumdaydı. Gerçi ilk Germence doğrudan doğruya bilinmez, ama ondan türemiş dillerin tarihi, çok sayıda belge aracılığıyla yüzyıllar boyunca izlenebilir. Onun için de, gerçeğe daha yakın bulunan Germenceciler ilk Hint-Avrupacı bilginlerinkinden ayrı görüşlere varmışlardır".

"The life of Language (1875) [Dilin Yaşamı] adlı yapıtın yazarı Amerikalı Whitney yeni bir hız kazandırdı incelemelere. Çok geçmeden "Junggrammatiker" adlı yeni bir okul doğdu. Bu okulun tüm önde gelenleri Alman'dı: K. Brugmann, H. Osthoff, Germenceci W. Braune, E. Sievers ve H. Paul, İslavcacı Leskien, vb. bu bilginler karşılaştırma yoluyla elde edilen bütün sonuçları tarihsel bir çerçeveye oturtmayı, böylece olguları doğal düzenleri içinde birbirine bağlamayı başardılar. Dil artık kendi başına gelişen bir örgenlik gibi görülmeyecek, dilsel toplulukların ortak bilincinden doğan bir ürün olarak ele alınacaktı. Aynı zamanda, betikbilimle karşılaştırmalı dilbilgisinin savunduğu görüşlerin ne denli

yanlış ve yetersiz olduğu da anlaşılacaktı. Dilbilime büyük katkılarda bulunmuş olmakla birlikte bu okulun da sorunu bütünüyle ortaya koyduğu söylenemez. Genel dilbilim sorunları bugün de çözüm bekliyor" (Saussure, 1916/1998).

3. DİL NEDİR?

Martinet'e (1979/1998) göre "dil, insan deneyiminin, topluluktan topluluğa değişen biçimlerde, anlamsal bir içerikle sessel bir anlatım kapsayan birimlere, başka bir deyişle anlam birimlere ayrıştırılmasını sağlayan bir bildirişim aracıdır; bu sessel anlatım da her dilde belli sayıda bulunan öz nitelikleriyle karşılıklı bağıntıları da bir dilden öbürüne değiştiren ayırıcı ve ardışık birimler başka bir deyişle sesbilimsel biçimde eklemlenir".

Saussure'e (1916/1998) göre "olguyu ne biçimde ele alırsak alalım, dil olayının her zaman iki yüzü vardır; bunlar birbirinin karşılığıdır, birbirinin değerini belirler. Örnek verelim:

1. Oluşturulan seslemler kulağın algıladığı işitim izlenimleridir. Demek ki dili sese indirgeyemeyeceğimiz gibi sesi de ağız eklemlemesinden ayıramayız.

2. Ama biz gene de sesi yalın bir olgu sayalım. Dil yetisine oluşturan ses midir? Hayır değildir. Ses yalnızca düşüncenin aracıdır, tek başına varlıktan yoksundur.

3. Dil yetisinin hem bireysel bir yanı, hem de toplumsal bir yanı vardır. Bunların biri olmadan öbürü düşünülemez.

4. Dil yetisi her an yerleşik bir dizgeyle bir evrim içerir, hem çoğalan bir kurumdur, hem de geçmişin ürünüdür her an".

O halde dilin yetisi sese, ses örgenlerine, işitim izlenimlerine, düşünceye, bireye, topluma ve yerleşik dizgeyi oluşturmaya bağlıdır.

"Bizce bütün bu güçlükleri ortadan kaldıracak bir tek çözüm yolu vardır. Hemen toplumsal nitelikli dile ya da bundan sonra kısaca dil diye adlandıracağımız alana yönelerek bunu dil yetisinin bütün öbür

gerçekleşmelerinin kuralı, ilkesi saymak gerekir. Gerçekten de bunca ikilik arasında, bir tek o bağımsız bir biçimde tanımlanmaya elverişli görünür, usu doyurucu bir olanak sunar" (Saussure, 1916/1998).

"Dil yetisi birçok alan açılır: hem fiziksel, fizyolojik ve anlıksal niteliklidir, hem de bireysel ve toplumsal özelliklidir. Dil bir sözleşme, bir uzlaşımdır ve üstünde anlaşmaya varılan göstergenin öz niteliği önemsizdir" (Saussure, 1916/1998).

Saussure'e (1916/1998) göre "dilin niteliklerini özetleyelim:

1. Çok karışık nitelikli dil yetisi olgularının oluşturduğu bütün içinde dil, kesin çizgilerle ayırt edilebilecek bir konudur. Bir duyma imgesinin çevrim içinde bir kavramla buluştuğu noktaya yerleştirebiliriz onu. Dil yetisinin birey dışında kalan toplumsal bölümüdür dil ve birey onu tek başına ne yaratabilir ne de değiştirebilir.

2. Sözden ayrı olan dil ondan bağımsız biçimde incelenebilecek bir konudur. Ölü dilleri konuşmuyoruz ama onların dilsel düzenini pek ala öğrenebiliriz. *Dilbilimi, dil yetisinin öbür öğelerini ele almasa da olur* dersek doğru fakat eksik bir yargıda bulunmuş oluruz; *bu bilim ancak öbür öğeler işe karıştırılmazsa olanaklıdır* demeliyiz.

3. Dil yetisinin ayrışık öğelerden oluşmasına karşın, böylece sınırlandırılan dil, türdeşlik gösterir. Bir göstergeler dizgesidir o. Bu dizgede önemli olan anlamla işitim imgesinin birleşimidir ve göstergenin bu iki yanı da aynı oranda anlıksaldır.

4. Dil de söz gibi somut niteliklidir. Bu da incelemeye büyük bir kolaylık sağlar. Toplumun onayladığı ve tümü dili oluşturan birleştirmeler, özeği beyinde yer alan gerçekliklerdir. Yazı bunları uzlaşımsal, saymaca görüntülerle saptayabilir. Oysa söz edimlerinin bütün ayrıntılarını fotoğrafla saklamak olanaksızdır. Ne denli kısa olursa olsun, bir sözcük, seslemede, hem saptanması, hem de gösterilmesi son derece güç sayısız kas devinimiyle gerçekleşir. Buna karşılık, dilde yalnız işitim imgesi vardır ve bu da değişmez bir görsel imgeye dönüştürülebilir".

4. GÖSTERGEBİLİM

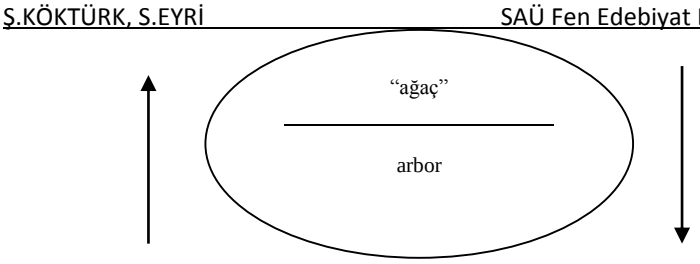
Saussure'e (1916/1998) göre dil, "kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir. Onun için de yazıyla, sağır-dilsiz abecesiyle, simgesel nitelikli kutsal törenlerle, incelik belirtisi sayılan davranış biçimleriyle, askerlerin belirtkeleriyle, vb. karşılaştırılabilir. Yalnız, dil bu dizgelerin en önemlisidir. Demek ki, *göstergelerin toplum yaşamı içindeki yaşamını inceleyecek bir bilim* tasarlanabilir: Toplumsal ruhbilime, bunun sonucu olarak da genel ruhbilime bağlanacak bir bilim. *Göstergebilim (*Fr. *Sémiologie* < Yun. *Semeion* 'gösterge'den) diye adlandıracağız biz bu bilimi. Göstergebilim, göstergelerin ne olduğunu, hangi yasalara bağlandığını öğretecek bize. Henüz yok böyle bir bilim; onun için göstergebilimin nasıl bir şey olacağını söyleyemeyiz. Ama kurulması gerekli; yeri önceden bellidir. Dilbilim, bu genel nitelikli bilimin bir bölümünden başka bir şey değil. Dilbilimcinin görevi, göstergesel olgular bütünü içinde dilin özel bir dizge olmasını neyin sağladığını ortaya koymaktır. Acaba göstergebilim neden öbür bilimler gibi konusu kendine özgü bağımsız bir bilim olarak görülmüyor henüz? Bir kısır döngüdeyiz de ondan: Hiçbir şey göstergesel sorunun öz niteliğini dilden daha iyi ortaya koyamaz; ama bu sorunun uygun biçimde ortaya konulabilmesi, dilin kendi içinde incelenmesini gerektirir; oysa bugüne değin dil neredeyse hep başka şeylere bağlı olarak başka açılardan ele alınmıştır. Önce geniş kalabalığın yüzeysel görüş açısı çıkar karşımıza: Dil yalnızca bir sözcük dizgesidir ona göre. Bu görüş, dil öz niteliği konusundaki her türlü araştırmayı olanaksız kılar. Sonra, bireyde göstergenin düzeneğini inceleyen ruhbilimcinin görüş açısıyla karşılaşırız. En kolay yöntem budur. Ama bireysel gerçekleştirmeyi aşarak özü bakımından toplumsal olan göstergeye ulaşmaz. Bir de göstergenin toplumsal açıdan incelenmesi gerektiğini gördükten sonra dili, şu ya da bu oranda istencimizin buyruğu altındaki öbür kurumlara bağlayan özellikleri ele almakla yetinenlerin tutumu var. Bu tutum yüzünden, genellikle gösterge dizgelerine, özellikle de dile ilişkin olan nitelikler bir yana itilerek amaçtan uzaklaşır".

5. GÖSTERGE, GÖSTERİLEN, GÖSTEREN

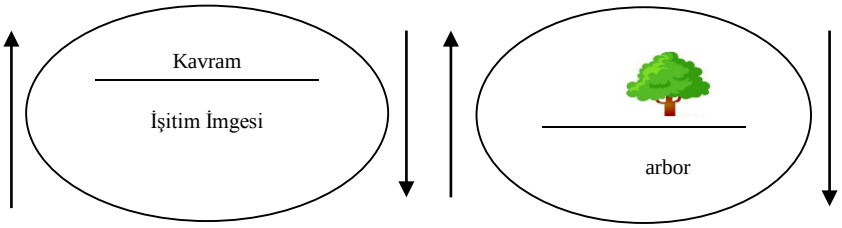
"Kimilerine göre, dil temel ilkesine indirgendiğinde bir ad dizini yeteneğiyle karşımıza çıkar; daha açık bir deyişle, dil bir terimler dizgesidir ve burada yer alan her öğe bir nesnenin karşılığıdır. Bu görüş birçok açıdan eleştirilebilir. Bir kez, sözcüklerden önce var olan hazır

kavramlar bulunduğu varsayımını içerir. Sonra, adın ses özellikli mi, yoksa anlıksal mı olduğunu belirtmez: Çünkü *arbor* her iki açıdan da ele alınabilir. Bir de, adı nesneyle birleştiren bağın çok yalın bir işlem olduğu izlenimini uyandırır ki bu hiç de doğru değildir ama olguları aşırı biçimde yalınlaştıran bu dar görüş dil birikiminin iki öğenin birbirine bağlanması ortaya çıkan iki yönlü bir şey olduğunu göstererek bizi gerçeğe yaklaştırabilir" (Saussure, 1916/1998).

Saussure'e (1916/1998) göre "dil göstergesi bir nesneyle bir adı birleştirmez, bir kavramlar bir işitim imgesini birleştirir. İşitim imgesi salt fiziksel nitelikli olan özdeksel ses değildir; sesin anlıksal izidir, duygularımızın tanıklığı yoluyla biz de oluşan tasarımdır. Duyumsaldır bu imge. Eğer yer yer *özdeksel* diye de nitelendirilirse bundan yalnızca imgenin duyumsallığı ve genellikle daha soyut olan öbür çağrışım öğesinin kavramın karşıtı olarak ele alındığı anlaşılmalıdır. Kendi dil yetimizi gözlemlediğimizde işitim imgelerimizin anlıksal özelliği iyi ortaya çıkar. Dudaklarımızı da dilimizi de kıpırdatmadan kendi kendimize konuşabilir, bir şiiri içimizden ezbere okuyabiliriz. Dildeki sözcükler bizim için işitim imgeleri olduğundan bunları oluşturan *sesbirim*lerden söz etmekten kaçınmak gerekir. Bu terim bir ses eylemi düşüncesi içerdiğinden ancak konuşma düzlemindeki sözcüğe iç imgenin söylemde gerçekleşen biçimine uygun düşebilir. İşitim imgesine değinildiğini unutmamak koşuluyla, bir sözcüğün *ses*leriyle *seslem*lerinden söz ederek bu türlü bir yanlış anlamayı önleriz. Demek ki dil göstergesi iki yönlü anlıksal bir kendilik. Bunu şöyle gösterebiliriz: Bu iki öğe birbirine sıkı sıkıya bağlıdır ve birbirini çağrıştırır. Latince *arbor* sözcüğünün anlamını aradığımızda da, Latince'nin *ağaç* kavramını belirtmek için kullandığı sözcüğü bulmaya çalıştığımızda da, ancak dilin onayladığı yaklaştırmaların gerçekliğe uygun düştüğünün görür, tasarlanabilecek başka her türlü yaklaştırmayı bir yana iteriz. Açık bir gerçek budur".



Şekil:1 (Saussure, 1916/1998).



Şekil:2 (Saussure, 1916/1998).

"Bu tanım ortaya önemli bir terim sorunu çıkarır. Kavramla işitim imgesinin birleşimine *gösterge* diyoruz: Ne var ki genellikle bu terim yalnız işitim imgesini, örneğin bir sözcüğü (arbor) belirtir. Çünkü şu unutulur: Eğer *arbor*'a gösterge deniliyorsa bunun biricik nedeni sözcüğün *ağaç* kavramına taşıyıcılık etmesidir; duyumsal bölümün uyandırdığı kavram bütünün de varlığını içerir.

Burada söz konusu edilen üç kavram, karşıt olmakla birlikte birbirini çağrıştıran adlarla belirtilirse anlam belirsizliği de sona erer. Önerimiz şu: Bütünü belirtmek için *gösterge* sözcüğü kullanılmalı, *kavram* yerine *gösterilen* ve *işitim imgesi* yerine de *gösteren* terimleri benimsenmelidir. Gösteren ve gösterilen terimleri hem kendi aralarındaki, hem de bütünle kurdukları karşıtlığı belirtmek gibi bir yarar sağlar. Göstergeye gelince: Bu sözcükle yetiniyoruz, çünkü gündelik dil başkasını esinlemedi bize. Bu biçimde tanımlanan dil göstergesinin başlıca iki özelliği vardır.

1- Birinci ilke: Göstergenin nedensizliği

2- İkinci ilke: Göstergenin çizgiselliği" (Saussure, 1916/1998).

5.1. GÖSTERGENİN NEDENSİZLİĞİ

"Göstereni gösterilenle birleştiren bağ nedensizdir. Göstergeyi, bir gösterenin bir gösterilenle birleşmesinden doğan bütün olarak

gördüğümüzden daha yalın olarak şöyle de diyebiliriz: *Dil göstergesi nedensizdir.* Örneğin, "kardeş" kavramının kendisine gösterenlik yapan *k-a-r-d-e-ş* ses dizilişiyle hiçbir iç bağıntısı yoktur. Başka herhangi bir diziliş de onu aynı oranda gösterebilir. Diller arasındaki ayrılıklar, doğrudan doğruya da değişik dillerin varlığı bunu tanıtlar: "Öküz" gösterilenin göstereni sınırın bir yanında (Fransa) *b-ö-f* (boeuf), bir yanında ise (Almanya) *o-k-s* (Ochs)" (Saussure, 1916/1998).

Saussure'e (1916/1998) göre "burada kısa bir gözlemde bulunmak istiyoruz: Göstergebilim kurulduktan sonra, tümüyle doğal nitelikli göstergelere dayalı anlatım türlerinin -pandomima gibi- kendi alanına girip girmediğini araştırmalıdır. Göstergebilimin bu anlatım biçimlerini de ele aldığını varsayalım: İşte o zaman da başlıca konusu gene göstergenin nedensizliğine dayanan dizgeler bütünü olacaktır. Gerçekten de, bir toplumun benimsediği her anlatım biçimi ilkece toplumsal bir alışkıya ya da -aynı anlama gelen- toplumsal bir uzlaşıma dayanır. Dil göstergesini, daha doğrusu bizim gösteren diye adlandırdığımız öğeyi belirtmek için *simge* sözcüğü kullanılmıştır. Doğrudan doğruya birinci ilkemizden ötürü bu terimin benimsenmesini sakıncalı buluyoruz. Simgenin özelliği hiçbir zaman tümüyle nedensiz olmamasıdır. Simge boş değildir; onun göstereniyle gösterileni arasında doğal bir bağ izine rastlanır. Tüzenin simgesi olan terazinin yerini başka herhangi bir şey, örneğin bir alamaz. Bu konuyu kapamadan önce, birinci ilkeye karşı öne sürülebilecek iki görüşü belirtelim:

1. Gösteren seçiminin her zaman nedensiz olmadığını belirtmek için *yansımalara* başvurulabilir. Ne var ki bunlar hiçbir zaman bir dil dizgesinin örgensel öğeleri değildir. Kaldı ki yansımaların sayısı da sanıldığından çok daha azdır. Fr. *fouet* "kırbaç" ya da *glas* "yas çanı" türünden sözcükler kimilerinin kulağına anlatımlı seslerden kurulu gibi gelebilir. Ne var ki bunların başlangıçtan beri böyle bir özellik taşımadığını görmek için Latince'deki biçimlerine başvurmak yeter *fouet, fagus* "sürgenden" gelir, *cilassicum* "boru sesi"nden. Sözcüklerle bugün bulunan seslerin niteliği, daha doğrusu bu seslere yakıştırılan nitelik ses evriminin rastlantısal bir sonucudur.

2. Yansımalara çok yakın olan ünlemler de benzer gözlemlere yol açar ve savımız açısından daha büyük bir sakınca oluşturmaz. Ünlemleri, neredeyse doğanın zorlamasıyla oluşmuş, gerçekliğin kendiliğinden anlatım biçimleri olarak görme eğilimleri vardır. Ne var ki bunların

çoğunda gösterilenle gösterenin zorunlu bir bağ kurduğu yadsınabilir. İki dili bu açıdan karşılaştırmak, söz konusu anlatımların, bunların birinden öbürüne ne denli değiştiğine göstermeye yeter (örn. Fransızca'da *aïe!*, Almanca'da au!). Kaldı ki birçok ünlemin başlangıçta belli bir anlam taşıyan sözcükler olduğu bilinir. Kısacası, yansımalarla ünlemler ikinci derecede önemi olan öğelerdir ve bunların simgesel bir kaynağı bulunduğu da kimi yönlerden yadsınabilir".

5.2. GÖSTERENİN ÇİZGİSELLİĞİ

"Gösteren işitimsel nitelikli olduğundan yalnız zaman içinde yer alarak gerçekleşir ve zamandan kaynaklanan özellikler taşır: a) bir yayılım gösterir ve b) bu yayılım bir tek boyutta ölçülebilir. O da bir çizgidir. Bu ilke apaçık olmakla birlikte, anlaşılan hiçbir zaman belirtilmeye değer bulunmamış, bunun da nedeni kuşkusuz üstünde durulmaya bile değmeyecek bir şey gibi görülmüş olması. Ne var ki temel bir ilke bu. Sonuçları da sayılamayacak denli çok. Önemi birinci yasanınkine denktir. Dilin tüm düzeneği ona bağlı. Görsel gösterenlerin (örn. denizci belirtkeleri gibi) birçok boyutta birden süremdeş olarak dallanıp budaklanabilmesine karşın, işitimsel gösterenlerin tek boyutu vardır, o da zaman çizgisidir. Bunların öğeleri birbirini izler ve bir zincir oluşturur. İşi yazıya döker de zaman içindeki ardışıklığın yerine yazı göstergelerinin uzam çizgisini koyarsak bu özellik hemen ortaya çıkar. Kimi durumlarda açıkça görülmez bu. Örneğin, bir seslemi vurgularsam, aynı noktaya değişik anlam öğeleri yığdığım sanılır. Oysa bu bir yanılsamadır. Seslemle vurgusu bir tek sesleme edimi oluşturur. Bu edimde ikilik yoktur, yalnız çevreyle kurulan çeşitli karşıtlık bağıntıları vardır" (Saussure, 1916/1998).

5.2.1. GÖSTERGENİN DEĞİŞMEZLİĞİ

Saussure'e (1916/1998) göre "gösteren, belirttiği kavram açısından özgür bir seçim olmakla birlikte, kendisini kullanan dilsel topluluk bakımından özgür değildir, zorunlu olarak benimsenmiştir. Bu konuda topluma görüşü sorulmaz, dilin seçtiği gösteren yerine bir başkası kullanılamaz. Temelinde bir çelişki bulunduğu izlenimi uyandıran bu olgu *zorunlu seçim* diye adlandırılabilir. Dile; "Seçiniz!" denir, ama hemen arkasından eklenir: "Bu gösterge seçilecek, başkası değil." Birey istese de, yapılan seçimi hiçbir yönden değiştiremez. Yalnız birey mi? Toplum da bir tek sözcük üstünde bile egemenliğini yürütemez; dil nasılsa ona öylece bağımlı kalır. Onun için dili artık kuru bir sözleşmeye benzetemeyiz. Dil göstergesinin incelenmesi de özellikle bu yönden ilginçtir. Çünkü bir

toplumda benimsenmiş bir yasanın özgürce onanmış bir kural olmayıp zorunlu nitelik taşıdığı tanıtlanmak istenirse, bunun bize en parlak kanıtını dil sunar. Hangi dönemi ele alırsak alalım, ne denli gerilere uzanırsak uzanalım, dil her zaman bir önceki çağın kalıtı olarak karşımıza çıkar. Gerçekten de dil eski kuşakların aktardığı ve olduğu gibi benimsenmesi gereken bir üründür. Ama dilin bir kalıt olduğunu söylemekle yetinirsek, hiçbir şeyi açıklayamayız. Geçmiş çağlardan kalan ve bugün de yürürlükte bulunan yasalar her an değiştirilemez mi? Bu gözlem bizi, dili toplumsal bir çerçevesine oturtmaya ve soruyu öbür toplumsal kurumlar için nasıl sormak gerekirse öyle sormaya yöneltir. Öbür toplumsal kurumlar kuşaktan kuşağa nasıl aktarılır? Bu soruyu yanıtlamak için birçok kanıttan yararlanılabilir. Bu görüşler önemli olmakla birlikte sorunun can alıcı noktasına ilişkin değildir. Onun için bütün öbür görüşlerin bağlı olduğu aşağıdaki görüşleri yeğliyoruz.

1. *Göstergenin nedensizliği:* Toplum daha bilinçli de olsa, dil tartışılamaz. Çünkü bir şeyin tartışılabilmesi için usa uygun bir kurala dayanması gerekir. Böyle olduğunda tartışma yapılabilir, çeşitli gerekçeler öne sürülebilir. Bir simgeler dizgesi de tartışma kaldırır; çünkü simge, gösterilen nesneyle ussal bir bağıntı kurar. Ama nedensiz göstergeler dizgesi olan dilde böyle bir dayanak yoktur.

2. *Herhangi bir dilin gerektirdiği göstergelerin çokluğu:* Bu olgunun sonuçları son derece önemlidir. Yaklaşık olarak yirmiyle kırk arasında yazaçtan oluşan bir yazı dizgesi yerine, gerekirse bir başkası benimsenebilir.

3. *Dizgenin çok karmaşık niteliği:* Her dil bir dizge oluşturur. Bu yön dilin tümüyle nedensiz olmadığı, görece bir nedenlilik taşıdığı yöndür; ama toplumun dili değiştiremeyeceğini gene bu düzlem ortaya koyar. Çünkü dil dizgesi karmaşık bir düzenektir ve ancak mantıksal düşüncenin ışığında kavranabilir. Onu her gün kullananlar bile bu konuda koyu bir bilgisizlik içindedir.

4. *Toplumsal devinimsizliğin her türlü dilsel yenileştirmeye karşı direnmesi:* Dil her an herkesi ilgilendirir. Gözlemlerimizin en önemlisi de bu. Toplumda yaygı olan, toplumca kullanılan dilden bütün bireyler gün boyu yararlanır. Bu konuda diller öbür kurumlar arasında hiçbir karşılaştırma yapılamaz".

"Dilin değişmezliği yalnız toplumun ağırlığından ileri gelmez; zaman içinde yer alışının da ürünüdür. Bu iki olgu birbirinden ayrılamaz. Her an,

geçmişe bağlılık seçme özgürlüğünü köstekler. *İnsan* diyoruz, *köpek* diyoruz, neden? Bizden öncekiler öyle demiş de ondan. Bu durum olayın bütünü içinde iki karşıt etken arasında bir bağ bulunmasını önlemez: Seçimi özgür kılan *nedensiz anlaşma* ve seçimi değişmez kılan *zaman"* (Saussure, 1916/1998).

Saussure, burada iki temel karşıtlıktan bahsederken aslında bu iki karşıtlık arasında bir bağ olduğunu belirtmiştir. Bir kavram dizgeye dönüşürken seçilen dizgenin nedensiz olduğunu ve bu yüzden de özgür olduğunu belirtmiştir. Örneğin beynimizdeki "çiçek" kavramına "çiçek" dememizin bir nedeni yoktur. Bu işitim imgesini seçerken özgürüz fakat bizden öncekiler bu kavrama "çiçek" dediği için biz de "çiçek" diyoruz bu yüzden de bu işitim imgesiyle ilgili seçimimiz değişmezdir.

5.2.2. DEĞİŞEBİLİRLİK

Martinet'e (1979/1998) göre "bir Fransız'ın *la Chanson de Roland'ı* (Roland Destanı) şöyle bir gözden geçirmesi ya da, o denli gerilere uzanmadan, *Rabelais* ya da *Montaigne*'in özgün betiklerinden okuması dillerin süre içinde değiştiğini kuşkuya yer bırakmayacak biçimde anlaması için yeterlidir. Ne var ki hiçbir Fransız da konuştuğu dilin, yaşamı sırasında değiştiği ya da bir arada bulunan değişik kuşakların tek biçimde konuşmadıkları izlenimi uyanmaz. Her şey, yazılı biçimin değişmezliği, resmi ve yazınsal dilin tutuculuğu, bireylerin on yıl ya da yirmi yıl önce nasıl konuştuklarını anımsayamamaları, kişiyi kullandığı dilin olduğu gibi kaldığına ve türdeşlik gösterdiğine inanmaya sürükler. Ne var ki her dilin her an bir evrim süreci içinde olduğu bir gerçektir".

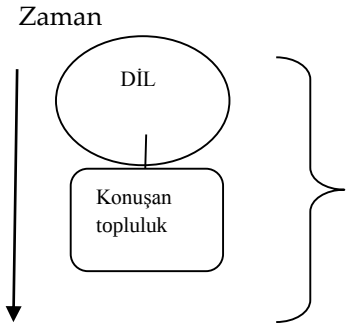
Yukardan da anlaşılacağı gibi her dil zaman içinde mutlaka değişime uğrar ve bu değişimi, o dili kullanan toplum fark edemez. Muhibbi'nin özgün şiirlerini okuduğumuzda ya da 1980'lerin gazete sayfalarına bir göz attığımızda dildeki değişimlerin farkına varırız.

"Dilin sürekliliğini sağlayan zamanın görünüşte değişmezlikle çelişen bir etkisi daha vardır, o da dil göstergelerini değişime uğratmasıdır: Bazen daha hızlı, bazen daha yavaş. Bir bakıma, göstergenin değişmez olduğu da söylenebilir değişebilir olduğu da" (Saussure, 1916/1998).

"Dile, birbiriyle çelişen iki nitelik tanıdığı için Saussure'ü mantıksızlıkla ya da aykırı görüşler savunmakla suçlamak doğru olmaz. Çarpıcı iki terimi karşı karşıya getirerek Saussure yalnız şu gerçeği vurgulamak istemiştir: Dil değişir ama bireyler değiştiremez onu (Yayımcılar). Dilin

dokunulmaz olduğu, ama bozulmaz olmadığı da söylenebilir. Dilin dokunulmazlığı ilkesi 19. Yüzyıla özgü bir ilkedir ve artık geçersizdir" (Vardar, 1998:120).

Saussure'e (1916/1998) göre "son çözümlemede, bu iki olgu dayanışıktır: Gösterge bozulma eğilimindedir, çünkü sürüp gider. Ama her bozulmada eski gereç gene yerinde kalır, geçmişten kopuş görecedir. İşte bundan ötürü de bozulma ilkesi süreklilik ilkesine dayanır. Zaman içinde bozulma değişik biçimlere bürünür. Bunların her biri önemli bir dilbilim bölümü oluşturabilir. İşte birkaç örnek: "Öldürmek" anlamına gelen Latince *necāre* Fransızca'da *noyer* biçimine girmiş ve suda boğmak anlamını edinmiştir. Böylece işitim imgesi de kavram da değişmiştir. Dil zaman içinde ama konuşan topluluk dışında ele alınsa –herkesten uzakta, yüzyıllar boyunca yaşayan bir birey bulunduğunu varsayalım-, belki hiçbir bozulma olayıyla karşılaşılmaz; zaman dili etkilemez. Tersine konuşan topluluk zaman dışında ele alınsa, bu kez de toplumsal güçlerin dil üstündeki etkisi görülmez. Onun için gerçeklik düzleminde kalabilmek amacıyla, birinci çizime zamanın akışını belirten bir öğe eklememiz gerekir.



Şekil: 3 (Saussure, 1916/1998).

Bu durumda dil özgür değildir. Çünkü zaman, toplumsal güçlerin dil üstündeki etkilerini geliştirmelerine olanak sağlar. Böylece özgürlüğü ortadan kaldıran süreklilik ilkesine varılır. Ne var ki süreklilik de zorunlu olarak bağıntıların bozulmasını, şu ya da bu oranda değişmesini içerir".

6. SONUÇ

Sonuç olarak şunlar söylenebilir; Saussure'ün dil yetisinden bahsederken iki kavramı ele aldığını gördük. Bunlar; *dil* ve *söz*. Saussure, önce dil

yetisine sözü dâhil etmez. Ona göre dil, bireyin karşısındakiyle anlaşmasını sağlayan dilsel alışkıların tümüdür.

Bu makalede F. De Saussure ve göstergebilim yeniden ele alınmıştır. Saussure göstergebilim adı altında anlam değişimlerini incelemiştir. Saussure'ün savunduğu bir takım görüşler daha sonraki çalışmalarla çürütülmeye çalışılmış olmasına rağmen, onun dilbilimine kattığı köklü değişimler yadsınamaz. Bu bilgin dilbilimin başlı başına bir bilim olmasını sağlamış ve savunduğu ilkelerle yeni bir yol göstermiştir. Saussure'den esinlenen 20. yüzyıl dilbilimcileri dili, insan bilimleri arasında önemli bir bilim düzeyine çıkarmışlardır. Dilbilim böylece öbür bilimlerin de ondan yararlandığı ve onunla iç içe olduğu disiplinler arası bir bilim dalı olmuştur.

Saussure dilden bahsederken onun toplumun gücüyle oluştuğunu, zamanın sayesinde süregeldiğini ve yine zamanla değişen eşsüremli aynı zamanda sözden ayrı olduğunu açıklamıştır.

KAYNAKLAR

[1]. DE SAUSSURE, F. (1916), "*Cours de linguistique generale*", Çeviren: Prof. Dr. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual Yayınları, 1998.

[2]. ECO, U., "*Einführung in the Semiotik*", München: Fink, 2002.

[3]. MARTINET, A., "*Elements de linguistique generale*", Çeviren: Prof. Dr. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual Yayınları, 1979.

[4]. SERTABİBOĞLU, S,. "*Çeviri ve Çevirmenlik Üzerine Tezler*", Dragosfer, Sayı 8, 2012.

[5]. TOSUN, M., "*Çeviri Eleştirisinin Kuramının Temelleri*", Sakarya, Sakarya Yayıncılık, 2007.

[6]. ÜÇOK, N., "*Genel dilbilim dersleri*", İstanbul: Multilingual Yayınları, 2004.

[7]. VARDAR, B., "*Genel Dilbilim Dersleri*", İstanbul: Multilingual Yayınları, 1998.

[8]. VARDAR, B., "*Dilbilim Terimleri Sözlüğü*", İstanbul: Multilingual Yayınları., 2003.